

הרב ישראל רוזן

התקנת מערכת הגברה במקדש למעמד הקהל

א. 'תקרא... באזניהם'

מצוה תרי"ב במניין המצוות היא מצוות 'הקהל', כפי שנצטווינו בפרשת וילך (לא,י-יג):

מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות. בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלקיך... תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלקיכם... ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלקיכם כל הימים...

ההתקהלות איננה אירוע חברתי. התורה מטעימה את המטרה: 'למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו... ובניהם... ישמעו ולמדו ליראה'. הוי אומר, מצווה זו כרוכה בשמיעת האוזן והלב. השמיעה כפשוטה, באוזן הטבעית, מודגשת בפסוק: 'תקרא... באזניהם'. מפורסמים גם דברי רש"י על אתר (הלקוחים ממס' חגיגה ג,א): 'האנשים – ללמוד, והנשים – לשמוע, והטף – למה בא? לתת שכר למביאיהם'. למלך הקורא את התורה מתקינים 'בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה'. להגבהת הבימה תפקיד שימושי, מלבד דרך הכבוד של ישיבה בקתדרא; כדי להקל על השמיעה כהסבר הרמב"ם (חגיגה פ"ג ה"ח):

מצות עשה להקהיל כל ישראל ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצוות ומחזקות ידיהם בדת האמת... ומביאין בימה גדולה, ושל עץ היתה, ומעמידין אותה באמצע עזרת נשים, והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו קריאתו וכל ישראל העולים לחג מתקבצין סביביו...

בהמשך דבריו מדגיש הרמב"ם את החיוב להקשיב החל גם על מי שלא מבין את השפה, וכן על מי שכבר יודע את תוכן הדברים. גם אמירות אלו תואמות את שימת הדגש על חובת השמיעה בהקהל. וכך כתב:

וגרים שאינן מכירין חייבין להכין לבם ולהקשיב אוזנם לשמוע באימה ויראה וגריה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה.

ונשאלת השאלה: כיצד ייתכן, באופן טבעי, להשמיע את הדברים באזני כל ישראל? והרי גם באזני אלפים בודדים הדבר בלתי אפשרי!

^{.1} סוטה פ"ז מ"ח.

ב. שמיעה נסית

הרמב"ם שצוטט מאזכר את מעמד הר סיני כהשראה למעמד הקהל שהוא 'כיום שניתנה בו בסיני'. גם אז העם כולו שמע, באוזן טבעית, אך אין מקום לדון בהיבט הממשי של כוח השמיעה בסיני, שהרי כולו אפוף נסים ו'מפי הגבורה שמענום' (הוריות ח ע"א). התורה (דברים ה, יח-כב) מתארת את הקול האלוקי שבקע בהר סיני:

קול גדול ולא יסף... ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש... ואת קולו שמענו מתוך האש... אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה'... ומתנו. כי מי כל בשר אשר שמע קול אלקים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי.

אך לכאורה יש מקום לדון במעמד נוסף אשר התורה מספרת עליו, בכריתת ברית הברכה והקללה בהר גריזים והר עיבל. שם נצטוו הלוויים להיות בתווך 'ואמרו אל כל איש ישראל קול רם' (דברים כז, יד). הכיצד הגיע הקול מתחתית ההרים לשבטים שנאספו בראשם? האם ה'קול-רם' היה רם-קול? אתמהה. אך הנה גם מעמד מרומם זה היה תוך מעורבות אלוקית גלויה. במסורת חז"ל קיבלנו (ירושלמי סוטה פ"ז ה"ב): 'קול רם בקולו של רם מלמד ששיתף הקב"ה קולו עמהם'.

קולות-קודש נוספים נשמעו למרחקים, ויש מקום לדון בעניינם בקשר לצד הממשי. כוונתנו להא דשנינו במשנה (תמיד פ"ג מ"ח):

מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח [בהר הבית]. מיריחו היו שומעין קול המגרפה. מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור. מיריחו היו שומעין קול אביני כרוז. מיריחו היו שומעין קול החליל. מיריחו היו שומעין קול השופר. ויש הצלצל. מיריחו היו שומעין קול השיר. ביריחו היו שומעין קול השופר. ויש אומרים: אף קול של כהן גדול בשעה שהוא מזכיר את השם ביוה"כ. מיריחו היו מריחים ריח פטום הקטורת.²

ונשנו קולות וריחות מופלאים אלו במסכת יומא (לט ע"ב):

וכבר אמר [הכוהן הגדול ביום הכיפורים] אנא השם ונשמע קולו ביריחו. אמר רבה בר חנה: מירושלים ליריחו עשר פרסות. עזים שביריחו היו מתעטשות מריח הקטורת.

ואכן, יש ממפרשי המשנה שהבינו דברים כפשוטם; ערוץ נחל קדרון, המחבר בין ירושלים ליריחו, היה מנתב ומוליך את הקולות והריחות. אך לא כך פירש הראב"ד בפירושו למסכת תמיד (שם):

'ומורי הרב החסיד ז"ל אמר דכל הנך דקאמר נשמעין מיריחו - **מעשי נסים היו.** ודווקא ביריחו היה נשמע ולא בשאר צדדים. מפני שיריחו היתה כמו ירושלים. מפני שהיא תחילת כבוש א"י... כדי שירגישו שביריחו יש כמו כן קצת קדושה כמו בירושלים'.

^{2.} ראו בספרי 'אתרי סגולה בגובה חז"ל' (נמצא גם באתר 'צומת'), במאמר על יריחו הקרויה כך על שם הריח!

א"כ, הסבנו גם קולות אלו שהתגלגלו למרחקים למעשה נסים, ואין מקום לדיון על דרך התרחשותם הממשית. נשוב אפוא למעמד הקהל שבו נצטווינו: 'תקרא באזניהם'; היאך ניתן הדבר להתבצע?

ג. אין חובת שמיעה בהקהל

ותשובתנו פשוטה: **במעמד הקהל אין חיוב שמיעה!** למרות הפסוקים שצוטטו - הדגש הוא על עצם ההתכנסות הכלל-ישראלית ועל המעמד החווייתי של חידוש הברית, אך לאו דווקא על שמיעת המילים. הדברים מפורשים ברמב"ם בהמשך ההלכה שצוטטה לעיל (חגיגה פ"ג ה"ו):

ומי שאינו יכול לשמוע מכוין לבו לקריאה זו, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת. ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה, ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל.

והעיר ה'לחם משנה' על אתר, שאין צורך לפרש שמדובר בחירש או בכבד שמיעה, כפי שיש המפרשים כך ברמב"ם, אלא מדובר במי שלא שומע מפאת ריחוק מיקומו בקהל הרב שהתכנס:

אינו יכול לשמוע לאו חרש הוא אלא שאין לו שמיעה טובה והוא כבד לשמוע. א"נ אפילו שהוא שומע יפה מקרוב עתה הוא במקום רחוק ובמקום שאינו יכול לשמוע.

לא נתבאר לי מהו מקורו של הרמב"ם להיעדר הצורך בשמיעה של ממש. ושמא המציאות היא ביסודה של הלכה זו, שהרי אין אפשרות להשמיע באוזני קהל אלפים ורבבות.

אמור מעתה, פשיטא שמערכת הגברה רק תועיל למעמד זה, שכן גם אם איננה מתאימה למקומות שיש בהם חיוב שמיעה, וכדלהלן, בהקהל בוודאי יש בה כדי להועיל ולא לגרוע.

ד. חיובי שמיעה במצוות

כאן המקום לסקור בקצרה שפוסקי דורותינו דנו בקשר לענייני הלכה שונים הכרוכים בשמיעה, אם יוצאים בהם ידי חובה בסיוע אמצעים מלאכותיים כמו **מכשירי שמיעה,** רמקול, טלפון ואפילו רדיו (מקוון, ולא הקלטה מוקדמת). ומן הקל אל הכבד; לעניין השתתפות בתפילה ציבורית ועניית אמן תיארו חז"ל את בית הכנסת באלכסנדריה שהיו עונים בו אמן גם ללא שמיעה אישית (סוכה נא ע"ב):

מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל. אמרו: כמין בסילקי גדולה היתה, סטיו לפנים מסטיו, פעמים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים... ובימה של עץ באמצעיתה, וחזן הכנסת עומד עליה והסודרין בידו. וכיון שהגיע לענות אמן - הלה מניף בסודר, וכל העם עונין אמן... (וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מוקדון).

לעניין יציאת ידי חובה בברכת הנהנין וכדו' ראו להלן. מ"מ, לעניין חזרת הש"ץ וקריאת התורה יש מקום לסמוך על הדעה שאינם חיובי הפרט אלא חיובי הציבור, ולכן אין מניעה להשמיעם דרך רמקול (אם יש עשרה השומעים גם בלעדיו). כך גם המנהג בברכת הכוהנים בכותל המערבי בחולו של מועד.

גם על גמרא זו דאלכסנדריה של מצרים הסתמך הגר"ע יוסף זצ"ל בפסקו (יחווה דעת ח"ב סי' סח) והרחיב גם לשמיעת רדיו:

השומע סליחות וי"ג מדות דרך הרדיו בשידור חי, עונה אמן וי"ג מדות. אבל השומע קידוש או מקרא מגילה מהרדיו אינו יוצא יד"ח, שחייב לשמוע מפי אדם בר חיובא, ולא דרך גלי האתר.

הוי אומר, לענות אמן אפשר אך לא לצאת ידי חובה באותן אמירות שבהן נדרש מצב של 'שומע כעונה', כמו ברכות הנהנין, קידוש והבדלה, ובוודאי לא בתקיעת שופר ובמגילה שיש בהן חובת שמיעה מילה במילה, או תקיעה-שברים-תרועה. הגרע"י שנה משנתו בתשובה נוספת (יחווה דעת ח"ג סי' נד) שהוקדשה לקריאת מגילת אסתר ברמקול, בתוספת חידוש מעניין:

השומעים מקרא מגילה דרך הרם קול, וכן דרך הרדיו, אינם יוצאים יד"ח מצות מקרא מגילה. אולם היושבים סמוך אל הש"צ הקורא את המגילה שאף בלעדי הרם קול היו שומעים היטב – יוצאים.

הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה או"ח ב סי' קח) מקל יותר, ולדעתו אין לאסור גם **מקרא מגילה באמצעות הרמקול** (וה"ה מכשירי שמיעה), משום שהשמיעה נעשית תוך כדי דיבורו של המשמיע, ובדומה ממש לכוח השמיעה הטבעי. וזו לשונו:

בדבר קריאת המגילה ע"י מיקראפאן, קשה לומר בזה הלכה ברורה כי לא נתברר כראוי איך נשמע ע"י זה ע"י אנשים. ולכן אין ראוי לקרוא המגילה שישמעו ע"י המיקראפאן... מה שפשיטא ליה לכת"ר שאין יוצאין מטעם שהוא כמו ששומע מאינו בר חיובא, לפ"מ דאומרים המומחים בטיבו של מיקראפאן שלא מוציא ממש הקול של האדם המדבר אלא הד הברה בעלמא... אין שייך זה לקול הברה... [אלא] שאומרים שנשמע קול אחר שנברא מקולו... לדידי מספקא טובא, אף אם נימא שהאמת כאמירת המומחים שלא נשמע קול האדם אלא קול אחר שנעשה מקולו, כיון שעכ"פ רק כשהוא קורא נשמע הקול יש להחשיב זה כשמיעת קולו ממש... ומנין לנו עצם כח השמיעה איך הוא, שאולי הוא ג"כ באופן זה שנברא איזה דבר באויר ומגיע לאזנו. וכן מסתבר לפי מה שאומרים חכמי הטבע שהקול יש לו הלוך עד האזן וגם יש קצת שיהוי זמן בהלוכו, ומ"מ נחשב שהוא קול האדם. לכן אפשר שגם הקול שנעשה בהמיקראפאן בעת שמדבר ששומעין אותו היד הוא נחשב קולו ממש וכן הוא יותר מסתבר... ומטעם זה אפשר אין למחות ביד אלו שרוצים לקרוא המגילה ע"י המיקראפאן מצד ההלכה. וקלקול למצות אחרות

שהוא לשופר וקריאת התורה בשבת וי"ט אי אפשר לבא מזה דהא אסור לדבר במיקראפאן בשבת ויום טוב. ובמצות דיבור שבחול אם ג"כ יקראו במיקראפאן הא אם אין למחות במגילה כ"ש באלו.

גם הגרמ"פ שנה משנתו בתשובה נוספת, לעניין **הבדלה באמצעות הטלפון** (אגר"מ או"ח ד סי' צא):

שמיעת הבדלה ע"י טעלעפאן לאשה הנמצאת בביה"ח? הנה אם אי אפשר לה שתשמע הבדלה במקומה ודאי יש לה לשמוע על הטעלעפאן, שיותר נוטה שיוצאה בזה כדכתבתי בתשובה גבי קריאת מגילה וה"ה גבי הבדלה, משום דכל מצות דיבור דבחול הוא כמגילה לבד ק"ש ובהמ"ז³ שצריך למחות באלו הרוצים לצאת במייקראפאן.

הגרא"י ולדינברג זצ"ל דן בסוגיה זו וכרך בה גם מכשירי שמיעה לחירשים (ציץ אליעזר ח, סי' יא):

שמיעת קריאת התורה תקיעת שופר ומגילה באמצעות רם קול טליפון ורדיו...
[ולהלן שם דן לעניין מכשיר שמיעה] לא ברור הדבר לשלול מהחרשים שלא יצאו עי"כ המצוה של שמיעת קול שופר ששומעים רק באמצעות כלי זה... ובספר ירושת פליטה סי' י' מסקנתו שבעת הדחק יוצאים גם יד"ח שמיעת שופר... והעלה שם בפשיטות דמותר לענות אמן וקדיש וקדושה ואפילו ברכו ע"י הטליפון אם חבירו ישראל כשר הוא המברך... למסקנא דדינא נראה לפענ"ד דנהי דלכתחילה בודאי יש לעשות כל טצדקי שלא להשמיע קריאת המגילה דרך מיקרופון, אבל בעברו וקראו בודאי אין מקום לבוא ולפסוק שלא יצאו ידי חובתם והברכות כאילו בית חולים שא"א להעביר שמיעת קריאת המגילה לחולים כי אם דרך המיקרופון, אזי המורה על כגון דא שמיעת קריאת המגילה לחולים כי אם דרך המיקרופון, אזי המורה על כגון דא להתיר אפילו לכתחילה אין מזחיחין אותו.

אמנם יש המחמירים וסוברים שאין לצאת ידי חובה בשום דבר שבקדושה באמצעות רמקול, גם אם נמצאים בקרבת מקום וניתן לשמוע את הברכה גם ללא הרמקול. למשל, ברכת הדרך מפי המדריך באוטובוס, שבע ברכות בסיום חתונה ואפילו ברכת הנישואין והאירוסין מפי הרב הצמוד לחתן ולכלה. טעמם הוא שע"י הרמקול יש עירוב קול זר בקול הטבעי כקול הברה והד הפוסלים בשופר.

במכון 'צומת' אנו נוהגים לצרף הנחיות לאישור מכשירי שמיעה (גם לשבת), בנוסח זה:
ניתן להשתתף בתפילות, לענות לקדיש וקדושה לעלות לתורה וכד' גם עם מכשיר
שמיעה, וכמובן לנהל שיחות רגילות בשבת. שמיעת שופר בר"ה צריכה להיות
טבעית ללא מכשיר. לקריאת המגילה בפורים אפשר להאזין באמצעות מכשיר
שמיעה אם עומדים קרוב יחסית לבעל הקורא, כך שאפשר היה לשמוע בדוחק
ובמעומעם גם ללא המכשיר.

^{3.} לא נתבאר לי מהי החומרה המיוחדת בק"ש ובברכת המזון. אכן לעניין ק"ש יש חיוב 'להשמיע לאזניו', אך גם המדבר ברמקול שומע באזניו, ומ"מ, צ"ב מהי החומרה בברהמ"ז.

ה. המותר להוסיף רמקול במקדש?

נשוב אפוא לנדוננו, למעמד הקהל בשילוב מערכת הגברה, ונדון בו מכיוון אחר לחלוטין, בהקשר להיתר או איסור להוסיף אביזרים ותוספות למערכת המקדש ולחצרות בית ה'. הפסוק קובע (דברי הימים א כח, יא, יט) כי במערכת המקדש אין חופש תכנוני, 'הכל מיד ה'':

ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים ובית הכפורת... **הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל** כל מלאכות התבנית...

פסוק זה נזכר בשורה של היגדים הלכתיים הקשורים לתוספות שונות במקדש, שנפסלו עקב היותם שלא 'בכתב מיד ה", דהיינו בנבואה. נציין כאן חמש מובאות בחמישה נושאים שונים:

- 1. 'ליעבד פישפש [לסמיכת מצורעים]? **הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל'** (זבחים לג ע"א).
- 2. לעניין פטור כיסוי הדם במוקדשין 'היכי ליעביד? ליתיב וליבטליה? קמוסיף אבנין, וכתיב **הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל**, לא ליבטליה קא הוי חציצה' (חולין פג ע"ב).
- 3. 'בוזקין מלח [בשבת] על גבי כבש בשביל שלא יחליקו... היכי דמי? אי דמבטליה, קא מוסיף אבנין, וכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. ואי דלא קא מבטליה קא הויא חציצה! בהולכת אברים (עירובין קד ע"א).
- 4. לעניין עובי הפרוכת בבית שני 'שלא היו עוביה אלא אמה ואינה יכולה לעמוד בגובה מאה אמה. ולהוסיף על עוביה אי אפשר, דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל' (רש"י יומא נא ע"ב.
- לעניין בניית יציעים לשמחת בית השואבה 'מאי תיקון גדול? ...חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא... בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש. התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. היכי עביד הכי? והכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל? קרא אשכחו ודרוש (זכריה יב, יב) וספדה הארץ משפחות משפחות לבד, משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד' (סוכה נא ע"ב).

האמנם מדובר באיסור מוחלט? והנה, מנגד מצינו שורה של תוספות במקדש הנראות כסותרות כלל זה, של 'הכל בכתב מיד ה". וגם כאן נציין כמה פריטים שהתווספו:

 'שרשרות של זהב היו קבועין בתקרת האולם שבהן פרחי כהונה עולין ורואין את העטרות... גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל ומודלה על גבי כלונסות כל מי שהוא מתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה' (מידות פ"ג מ"ח).

^{4.} יל"ע מדוע לא הקשתה הגמ' על בימת העץ בהתקינו בעזרת הנשים למלך, לקריאת 'הקהל'? וכאן תשובת הגמרא על הפרדת המינים לא תועיל, שהרי הבימה למלך בלבד? והעירו מפרשי הרמב"ם שמדובר בבימה מטלטלת ולא קבועה.

^{5.} והסביר המהרש"א: 'לפי שזה התיקון לא היה צורך עבודת המקדש אלא לאפרושי מאיסורא לא הוה בכלל הכל בכתב מיד ה''.

2. 'מונבז המלך היה עושה כל ידות הכלים של יום הכפורים של זהב. הילני אמו עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל. ואף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה' (יומא פ"ג מ"י). במקור זה ה'תורמים' הם נוכרים, מונבז והילני, ושמא לגביהם לא חל כלל זה? אך נראה שחכמים לא היו מקבלים מהם בניגוד לכלל המכתיב 'הכל בכתב מיד ה", ובוודאי לא היו משבחים זאת.

3. יתר על כן, הורדוס שיפץ את המקדש בסגנון רומאי מובהק, ושיבחוהו חכמים משום שבתקופתו אדריכלות זו הייתה מרשימה ומכובדת, ויש בה משום 'יפיותו של יפת יהא באהלי שם' (מגילה ט ע"ב). 'אמרי: מי שלא ראה בנין הורדוס, לא ראה בנין נאה [מימיו]. במאי בנייה? אמר רבה: באבני שישא ומרמרא. איכא דאמרי: באבני כוחלא, שישא ומרמרא. אפיק שפה ועייל שפה, כי היכי דנקביל סידא. סבר למשעייה בדהבא, אמרו ליה רבנן: שבקיה, דהכי שפיר טפי, דמיחזי כי אידוותא דימא' (בבא בתרא ד ע"א).

ו. תוספות לנוי וליעילות מותרות

בהקשר זה יש לציין את אבחנת התוספות (יומא נד ע"ב), המתירים תוספות לנוי, וכנראה לכבוד ולהדר:

מה שעשו בכותלי היכל וקדשי קדשים ציורים חקוקים בכותל סביב, פני הכפיר אל התימורה מפה ופני אריה אל התימורה מפה, י"ל עפ"י הדיבור הכל בכתב. א"נ י"ל דלא שייך לא תעשה לך פסל אלא בתלוש אבל על הכותל במחובר לא דאינו אלא לנוי בעלמא ובטל לגבי הכותל.

והנה, יש לענ"ד להוסיף חילוק ולהבחין בין תוספות **שימושיות הנועדות ליעילות** שיש לומר שהן מותרות, לפחות כמו תוספות לנוי. מצינו במשנה (יומא לז ע"א):

בן קטין עשה שנים עשר דד לכיור שלא היו לו אלא שנים. ואף הוא עשה **מוכני לכיור** שלא יהיו מימיו נפסלין בלינה.

המוכני הוא כלי טכני, מעין מנוף וגלגלת, לאפשר שיקוע הכיור בבור מים הנשארים בטהרתם. זו תוספת פונקציונלית, להקלת הפעילות השגרתית, וממנה פינה ויתד למערכת הגברה (להקהל ובכלל).

אמור מעתה: במקדש שייבנה במהרה בימינו ישולבו עזרים ואביזרים חדשניים, ליעילות ולהגברת הנגישות מק"ו מבן קטין ששיבחוהו חכמים. בעיני רוחי אני רואה לא רק מערכת הגברה, אלא מערכת תאורה, ומיזוג אוויר, ואינסטלציה, ומדרגות נעות, ואולי גם מצלמות (מעין מה ששנינו ביומא כא ע"ב):

מלמד שמגביהין אותו [את לחם הפנים] לעולי רגלים, ואומרים להם: ראו חיבתכם לפני המקום, שסילוקו כסדורו.

נזכה לחזות בעינינו בשוב ה' ציון, ובכינון מקדש על מכונו, בב"א.

